

تاریخ پولی ایران

از صفویه تا قاجاریه

رودی مت، ویلم فلور، پاتریک کلاوسون

مترجم: دکتر جعفر عباسی

(دانشگاه فردوسی مشهد)

۱۳۹۶

سرشناسه

متی، رودلف پی، ۱۹۵۳ - م.

Matthee, Rudolph P.

عنوان و نام پدیدآور

تاریخ پولی ایران: از صفویه تا قاجاریه/ رودی متی، ویلم فلور، پاتریک کلاوسون؛ مترجم جواد عباسی.

مشخصات نشر

تهران: نامک، ۱۳۹۶

مشخصات ظاهری

۳۸۴ ص: مصور.

شابک

۹۷۸-۶۰۰-۶۷۲۱-۶۸-۲

وضعیت فهرست نویسی

فیپا

یادداشت

The monetary history of Iran: from the Safavids to the Qajars, 2013

یادداشت

کتابنامه.

موضوع

پول -- ایران -- تاریخ

Money -- Iran -- History : موضوع

موضوع

سکه زنی -- ایران -- تاریخ

Coinage -- Iran -- History : موضوع

موضوع

ایران -- اوضاع اقتصادی

Iran -- Economic conditions : موضوع

شناسه افزوده

فلور، ویلم ام، ۱۹۴۲ - م.

Floor, Willem M

شناسه افزوده

لا. پاتریک، ۱۹۵۱ - م.

Clawson, Patrick

شناسه افزوده

عباسی، جواد، ۱۳۴۶ - مترجم

رده بندی کنگره

۱۲۲۰ / ۲ / م ۲۴ ت ۲

HG

رده بندی دیویی

۳۲۰ ۴۹۵

شماره کتابشناسی ملی

۴۱ ۷۱ ۸

نامک در زبان پهلوی (فارسی میانه) به معنای کتاب و نام است.

تلفن: ۶۶۴۱۷۶۳۶

تاریخ پولی ایران: از صفویه تا قاجاریه

رودی متی، ویلم فلور، پاتریک کلاوسون

مترجم: دکتر جواد عباسی

طرح جلد: علی بخشی / تنظیم نقشه‌ها: مصطفی زکریا

چاپ اول: ۱۳۹۶ / شمارگان: ۶۶۰ نسخه

صحافی: سادات

قیمت: ۳۵۰۰۰ تومان

ISBN: 978-600-6721-68-2

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۲۱-۶۸-۲

تمامی حقوق برای نشر نامک محفوظ است

تکثیر یا تولید مجدد آن کلاً و جزئاً، به هر صورت (چاپ، فتوکپی، صوتی و انتشار الکترونیکی)

بدون اجازه کتبی ناشر ممنوع است.

مرکز پخش: پارسه ۶۶۴۷۷۴۰۵ (داخلی ۱)

فهرست مطالب

۸	فهرست ها
۱۵	دیاچه برگردان فارسی
۱۹	پیشگفتار
۳۱	مقدمه
۳۱	مس، نقره و طلا
۳۳	کمبود سکه
۳۸	اقتصادهای محلی به جای اقتصاد ملی
۴۰	گذر به نظام پولی مدرن

بخش یکم: دوره صفه ۷۲-۱۵۰۲ / ۹۰۷-۱۱۳۵

۴۳	۱. پول، فلزات و ضرب سکه
۴۳	ضرب سکه
۴۳	نظارت بر ضرب سکه
۴۹	روند فنی
۵۲	نظام ازهم گسیخته
۵۶	نظام سه فلزی
۵۷	سکه های مس
۶۳	سکه های طلا
۶۷	سکه های نقره
۶۹	سود تفاوت قیمت فلزات
۷۱	محدودیت های استفاده از پول و کمیابی سکه رایج
۷۱	کمبود پول رایج
۷۴	پول تضمینی
۷۸	دادوستد پایاپای

۸۰	۲. تجارت با شمش
۸۰	وضعیت شمش در ایران
۸۰	تولید محلی
۸۲	واردات شمش: عوامل و معانی
۸۲	واردات مس
۸۶	واردات نقره و طلا
۸۷	منابع واردات
۹۲	صادرات شمش
۹۶	مشارکت‌کنندگان در تجارت شمش
۱۰۳	نوسان‌های کوتاه‌مدت در تجارت شمش
۱۱۰	روندهای بلندمدت
۱۱۸	۳. اقداماتی برای جله‌گیری از صادرات شمش
۱۱۸	مقدمه
۱۲۰	سیاست دولت تا سال ۱۶۱۱ / ۱۰۸۰
۱۲۵	اقدامات محدودکننده در دوره ۴ - ۱۶۱۹ / ۱۰۸۰-۹۴
۱۳۳	تحولات پس از سال ۱۶۸۴ / ۱۰۶۵
۱۳۹	نتیجه
۱۴۲	۴. سیاست ضرب سکه
۱۴۲	مقدمه
۱۴۳	مسائل پولی پیش از شاه عباس دوم
۱۵۴	مسائل پولی در زمان شاه عباس دوم
۱۶۳	مسائل پولی در عهد شاه سلیمان
۱۷۰	بحران پولی سال‌های ۸۵ - ۱۶۸۴ / ۱۰۹۴-۹۵
۱۷۷	تحولات پس از سال ۱۶۸۵ / ۱۰۹۶
۱۸۰	نتیجه

بخش دوم: دوره افشاریه و زندیه ۹۴-۱۷۲۲ / ۱۲۰۹-۱۱۳۵

۱۸۵	۵. عصر مس
۱۸۵	مقدمه
۱۸۵	دوره افغان‌های غلزاری (۲۹-۱۷۲۲ / ۱۱۳۵-۴۲)
۱۹۰	واپسین صفویان (۳۶-۱۷۲۲ / ۱۱۳۵-۴۸)

دوره افشاریه (۵۰-۱۷۳۶ / ۶۳-۱۱۴۸)	۱۹۸
بازماندگان افشاریه (۵۰-۱۷۴۷ / ۶۳-۱۱۶۰)	۲۱۷
دوره زندیه (۹۴-۱۷۵۹ / ۱۲۰۸-۱۱۷۲)	۲۲۰

بخش سوم: دوره قاجار ۱۷۷۹-۱۹۲۵ / ۱۳۴۳-۱۱۹۳

۶. سنت و تحول در استفاده از پول	۲۵۵
مقدمه	۲۵۵
ضرب سکه	۲۵۶
ضراب‌خانه‌های سنتی	۲۵۶
کاهش مایه‌ای ناز سکه‌ها	۲۶۵
پیدایش ضرب‌خانه ملکی جدید	۲۶۹
نظام ازهم‌گسیخته پول رایج	۲۸۱
پول‌های رایج حلی و دولت با معیار رسمی	۲۸۱
۷. سیاست تأمین پول در ایران نوینی	۲۹۵
سکه‌های مس، نقره و طلا	۲۹۵
سکه‌های مس	۲۹۵
سکه‌های نقره	۳۰۵
سکه‌های طلا	۳۱۲
استفاده محدود از پول در تجارت	۳۱۴
عرضه شمش و پول	۳۱۹
تولید محلی شمش	۳۱۹
واردات شمش و پول	۳۲۲
کاهش ارزش نقره	۳۲۸
تنظیم نسبت‌های میان سکه‌ها	۳۲۹
چرخش به سمت معیار شدن طلا؟	۳۳۴
پول کاغذی (اسکناس)	۳۳۷
عملکرد بانک شاهنشاهی ایران	۳۳۹
محدودیت‌های پذیرش پول کاغذی	۳۴۴
پول در پایان عصر قاجار	۳۵۰
سخن پایانی	۳۵۲
کتابنامه	۳۵۷
نمایه	۳۷۱

دیباجه برگردان فارسی

پول و شکل غالب آن در گذر تاریخ یعنی سکه از زمره دستاوردهای بااهمیت و تأثیرگذار در زندگی بشری است که اهمیت و اثرگذاری آن در طول هزاران سال همچنان پابرجا مانده است. از قضا این ابزار زمین‌هایی است که به دنبال فتح لیدی یعنی جایی که به خاستگاه سکه در مه‌ای معروف آن شناخته شده بود، از حدود دوهزاروپانصد سال پیش دارای تجربه و تاریخ پولی به معنی خاص آن (داشتن سکه و پول رسمی) شد و از این رهگذر خود را در میان کشورهای کهن در تاریخ پولی جهان جای داد. از آن پس پول و سکه هم نماد قدرت سیاسی و وسیله مبادله‌ای مهم و آسان‌کننده و هم یکی از ارکان مهم مالی و اقتصادی کشور شد. هر دودمان و فرمانروایی یکی از مهم‌ترین و فوری‌ترین اولویت‌های خویش را ضرب سکه قرار داد و اقتصاد سیاسی با پول و سکه پیوندی تنگاتنگ یافت. جنس سکه نمادی از وضعیت اقتصاد، کرامت و کشور گردید و کميابی و فراوانی آن بر توان مالی حکومت و وضعیت اقتصادی کشور برگذار شد. برای قرن‌ها و تا پیش از آغاز دوران جدید در تاریخ جهان، پول و سکه بیش از تأثیر و کارکردی داخلی و حداکثر منطقه‌ای داشت و کمتر جنبه بین‌المللی به معنای گسترده آن پیدا می‌کرد.

با قرار گرفتن ایران در کانون تحولات جهانی از عهد صفویه، رسوم پول و مسائل پیوسته با آن نیز ابعاد پیچیده‌تری به خود گرفت. پول ایران در معرض رقابت با دیگر پول‌ها از شبه قاره هند و بعد ژاپن در مشرق تا مغرب اروپا قرار گرفت و حتی از تأثیر سرازیر شدن فلزات قیمتی چون طلا و نقره از قاره تازه شناخته شده آمریکا نیز به دور نماند. بدین ترتیب بود که اهمیت پول در اقتصاد و حتی سیاست ایران بیش از پیش گردید و مسائل مرتبط با آن تبدیل به دغدغه‌ای بااهمیت بیشتر برای فرمانروایان شد.

پیش از این چندین کتاب در مورد تاریخچه پول و سکه در دوره‌های مختلف تاریخ ایران نگارش یافته است، اما غالب آنها از معرفی و توصیف ظاهری سکه‌ها یا طرح

حاشیه‌ای مباحث پولی در ضمن تاریخ اقتصادی فراتر نرفته‌اند. به عبارتی این آثار بیشتر آگاهی‌های خام و عمومی را در خصوص پیشینه پول در تاریخ ایران فراهم آورده‌اند تا یک بررسی تاریخی پیرامون نقش، چگونگی عمل و تأثیرگذاری آن بر اقتصاد ملی، زندگانی مردم، سیاست و حکومت، مناسبات خارجی و مانند آنها. از این جهت به جرأت می‌توان کتاب حاضر را اثری پیشگام به‌شمار آورد که با گذر از توصیفات فنی و ظاهری پیرامون پول (انواع سکه، جنس آنها، نقوش و نوشته‌های آن، مشخصات فنی و ...) به بررسی اقتصاد پولی، سیاست پولی و عرصه‌هایی کاملاً نو از سرگذشت پول در ایران پرداخته است. این بررسی به‌رغم محتوای قابل توجه و جذابی که فراهم آورده، همچنان که نویسندگان کتاب فروتنانه یادآور شده‌اند نه پایانی برای شناخت تاریخ پولی ایران از زمان برآمدن سویان تا برافتادن قاجاریه بلکه سرآغازی برای ورود به اعماق تاریخ پولی و مالی ایران در معنای همه جانبه آن است. باین‌حال این اثر به جز راهگشا بودن برای پژوهش‌های بیشتر خواننده را با انبوهی از داده‌ها و تحلیل‌های تازه روبرو می‌کند که البته باز هم به گفته خود نویسندگان به دلیل تازگی‌شان در مواردی جای بررسی‌های بیشتر را هم باقی می‌گذارند. کتاب خواننده را همراه با خود یا به عبارت دقیق‌تر همراه با پول از معدن و منبع فلز تا ضرب‌خانه و ریاز و از کوچه و بازار شهرهای ایران تا کاروان‌های تجارتي و بازارهای پولی در ایران، اروپا و شبه قاره هند می‌برد تا در این همراهی زوایایی تازه از زندگی جامعه ایرانی را در پرتو نقشی که پول در آن داشته است، به تصویر بکشد. پیچیدگی‌های تهیه پول در کاروان‌های آن، فراز و فرود ارزش آن، پیوند آن با عرصه سیاست و مناسبات خارجی، تأثیر آن بر جنبه‌های مختلف اقتصاد ایران (تولید، صادرات، واردات و ...)، چگونگی عمل نظام پولی به نفع و زیان (طلا، نقره و مس) و «تاریخ محلی» پول در ایران در گذار از دوران پیشامدرن به دوران مدرن از جمله عرصه‌های مورد توجه کتاب حاضر هستند که برای خوانندگان تاریخ ایران تازگی بسوی دارند.

اینکه نویسندگان کتاب پس از چند دهه پژوهش و تألیف در تاریخ ایران از دوران صفویه تا قاجاریه به سراغ این موضوع رفته‌اند نیز خود اهمیت کار را به نمایش می‌گذارد. برای مترجم که از دوران دانشجویی با پژوهش‌های برخی نویسندگان کتاب در زمینه تاریخ اجتماعی - اقتصادی ایران در دوره‌های یادشده آشنایی دارد (تعدادی از آثار ایشان پیشتر به فارسی نیز ترجمه شده‌اند) تألیف کتاب پیش رو به حاصل دغدغه کسانی می‌ماند که زوایای مختلف تاریخ این دوران‌ها را کاویده و جای چنین کاری را در آن میان خالی دیده‌اند. پیشینه پژوهش‌های موجود نیز چیزی جز این را نشان نمی‌دهد. چنانکه با وجود

آثاری در زمینه تاریخ اقتصادی ایران در بخش‌های مختلف دوران مورد بحث (صفویه، افشاریه، زندیه و قاجاریه) چه به صورت مستقل و چه در قالب تاریخ عمومی هر یک از این دوره‌ها، جای اثری تخصصی و متمرکز بر تاریخ پولی برای هر یک از این دوره‌ها و نیز مجموع آنها خالی بوده است. پوشش زمانی کتاب یعنی حدود سال‌های ۹۰۶ تا ۱۳۴۴ قمری / ۱۵۰۱ تا ۱۹۲۵ میلادی و قرار دادن تحولات پولی در یک روند تاریخی پیوسته نیز بر اهمیت، جامعیت و تازگی آن افزوده است. افزون بر اینها تنظیم جدول‌های متعدد همراه با تصاویری از سکه‌های آرشیوهای شخصی کمک فراوانی به استناد و تبیین بیشتر محتوای کتاب کرده است.

پیشنهاد ترجمه کتاب در جریان دیدار مترجم با نویسندگان در حاشیه چهل‌و هشتمین کنفرانس مطالعات خاورمیانه در واشنگتن در سال ۲۰۱۴ همزمان با تعلق گرفتن جایزه‌ای پژوهشی به کتاب در حیطه مطالعات ایرانی به میان آمد. چند ماه بعد کار ترجمه در ارتباط پیوسته بین مترجم و نویسندگان آغاز شد. دشواری‌های مربوط به مباحث و اصطلاحات تخصصی و کنجکاوی‌های مترجم موجب شد تا در این مدت حدود یکصد رایانامه (ایمیل) میان طرفین در جهت فراهم نمودن متنی روان‌تر برای خواننده فارسی زبان مبادله شود. با این‌همه و با وجود مرور متن ترجمه توسط نویسندگان باید اذعان داشت که ماهیت مطالب کتاب یعنی درهم‌تنیدگی مباحث تخصصی پولی و اقتصادی با تاریخ سیاسی - اجتماعی و تاریخ مناسبات بین‌الملل و طرح مباحث پولی مرتبط با دیگر سرزمین‌ها (هندوستان، عثمانی، هلند، بریتانیا) چه‌بسا همچنان دموایی را (به ویژه اگر خواننده کتاب بخواهد آن را همچون یک پژوهش رویدادنگارانه از تاریخ سیاسی مطالعه کند) به جا گذاشته باشد.

از آنجا که متن کتاب براساس سال‌شمار میلادی نگارش یافته است به جز موارد اندکی (استفاده از سال‌شمار قمری)، در ترجمه فارسی همه جا سال‌شمار قمری (تا سال ۱۳۴۴=۱۳۰۴ ش.) و گاه هجری شمسی (برای پس از سال ۱۳۴۴ ق / ۱۳۰۴ ش.) در کنار سال‌شمار میلادی افزوده شد تا درک زمانی برای مخاطب ایرانی آسان‌تر شود. لازم به یادآوری است که در این تبدیل تاریخ‌ها بخصوص آنجا که کار به ماه و روز خاصی کشیده می‌شود همواره امکان اندکی پیش و پس در تاریخ‌های ارائه شده وجود دارد. در مورد خوانش نام‌های خاص تنها هر جا که نام افراد (مانند راویان یا نویسندگان) در ارجاعات پانویس وجود نداشته است، برابر لاتین آنها با نشانه (*) در پانویس افزوده شده است. در چند مورد نیز توضیحاتی در مورد اصطلاحات و اعلام تاریخی با همان نشانه و در داخل

[] آورده شده است.

افزون بر قدردانی از نویسندگان کتاب که با گره‌گشایی‌های خویش در به سرانجام رسیدن این ترجمه یاری‌رسان بوده‌اند، سپاس از همسر مهربانم را نیز بر خود واجب می‌دانم که همچون همیشه با بردباری و تشویق همراهم بوده و در مقام نخستین خواننده ترجمه، بخش‌هایی از متن را مرور کرده و نکاتی سودمند را یادآور شده است. همچنین اگر بر این ترجمه پاداشی معنوی متصور است آن را به روح مادر فداکارم هدیه می‌کنم که در میانه انجام این کار چشم از جهان فروبست.

از همان زمان شکل‌گیری ایده ترجمه کتاب، به پیشنهاد پروفیسور رودی مته نظر بر چاپ ترجمه فارسی کتاب در زمره انتشارات نشر نامک قرار گرفت که با توجه به کارنامه نشر نامک در انتشار آثار تاریخی ارزشمند در سال‌های اخیر مورد استقبال مترجم نیز قرار گرفت. همراه شدن مدیر محترم نشر نامک نیز عملی شدن این پیشنهاد را ممکن کرد و بنابراین جا دارد از امام ایشان و همکارانشان در تدارک چاپ مناسب و به موقع کتاب قدردانی نمایم.

جواد عباسی

تابستان ۱۳۹۵ خورشیدی

پیشگفتار

تاریخ ایران در بین سال‌های ۶/۱۵۰۰-۹۰۵ و ۱۳۴۶/۱۹۲۵ (۱۳۰۴ ش) سرگذشت برآمدن، اوج‌گیری و زوال، و دولت بزرگ و نسبتاً پایدار - صفویان در قرن‌های شانزدهم/دهم و هفدهم/یازدهم و قاجاریه در قرن نوزدهم/سیزدهم - است که با دوران خاندان‌های بی‌دوام‌تر و دوره‌های طولانی قدرت تمرکزگرای قبیله‌ای همراه با هرج و مرج، از هم جدا شده‌اند. نقاط عطف زمانی این دوران طولانی تاحدودی با ماهیت مطالب منابع در دسترس - برای دوره پس از ۱۵۰۰/۱۰۵۰ است - خارجی و عمدتاً غربی مکمل مدارک بومی فارسی زبان - تحمیل می‌شوند، اما مسلماً از مذاق بومی نیز برخوردارند. انسان خواه‌ناخواه الگوی «دوران جدید اولیه»، یعنی سلسله صفویه را [به عنوان سرآغاز این دوره] راست می‌انگارد، حال آنکه [این حکومت] الگوها و عملکردهای حکومت‌های پیشین را به ارث برده بود و مناسبات دولت - جامعه‌ای را شکل می‌داد که هویت‌های مذهبی و منطقه‌ای را درهم می‌بافت که به دوره قاجار انتقال یافت و همچنان ایران را به عنوان کشوری بی‌مانند در خاورمیانه اسلامی نشان می‌دهد. برای تاریخ پایانی، موردی که می‌تواند مورد بحث قرار گیرد برافتادن قاجاریه و برآمدن رضاشاه است که آغاز نوسازی کشور ایران و بنابراین نشانگر آغاز تاریخ نوین ایران است.

یکی از رشته‌های پیوند بسیاری که دوره مورد نظر در این کتاب را به هم پیوند می‌دهد، آن را درهم می‌تند و به پیوستگی آن کمک می‌کند، نظام پولی و نقشی است که با تعیین راه‌های کسب درآمد توسط دولت و پاداش‌دهی آن به کارکنان و سربازانش، پرداخت مالیات توسط رعایا و معاملات بازرگانان با طرف‌های داخلی و خارجی خود، در مبادلات اقتصادی بازی می‌کرد. باوجود تغییرات بسیاری که در شیوه‌های عملکرد پول و کاربرد آن در این چهار قرن رخ داده، بسیاری از مشخصات نظام پولی به همان شکل باقی ماند یا دست‌کم عوامل قوی تداوم در آن نمایان است.

استفاده از سکه با بهره‌گیری از واحدهای همگون شده به جای واحدهای نیازمند وزن کردن و آزمایش کیفیت در هر بار، گرایش به ساده‌سازی مبادله را افزایش می‌داد. دولت با هدف ساده‌سازی امور مالی عمومی، به‌ویژه گردآوری مالیات و خراج این تحول را مورد توجه قرار می‌داد. سکه‌ها متفاوت از شکل‌های نخستین آنها به عنوان وسیله مبادله، (۱) واحدهای پولی معیارمند و (۲) ابزار پرداخت تضمین شده توسط دولت هستند. به‌هر حال از سال ۱۵۰۰ / ۹۰۶ - یعنی تاریخ تقریبی که آگاهی ما در مورد آن فراتر از سکه‌های به جامانده از آن دوران است - تا ۱۳۴۳ / ۱۹۲۵ (۱۳۰۴ ش) - آغاز سلطنت پهلوی و همراه با آن آغاز نظام پولی نوین - پول ایرانی یکی از این دو مشخصه را به‌طور کامل نداشت؛ بدین معنا که سکه‌ها دارای واحدهای معیارمندی نبودند که به‌طور یکپارچه مورد مبادله قرار گیرند و قیمت ارزش سکه‌ها را به‌عنوان واسطه پرداخت، بدون اعمال کسری تضمین نمی‌کرد. به‌عبارت دیگر نظام پولی ایران تا سال ۱۳۰۴ / ۱۹۲۵ ش بسیار پیچیده‌تر و دارای سازماندهی بسی کم‌تر از آن چیزی بود که ما در دوران نوین به آن عادت داریم.

بی‌نظمی و آشفتگی در پول ایران از سال ۱۵۰۰ / ۹۰۵ تا ۱۳۰۴ / ۱۹۲۵ ش با سه عامل تشدید شد؛ نخست آنکه از سکه برای سکه استفاده می‌شد. مس بیشتر برای تجارت محلی و نقره بیشتر برای تجارت در سافت دور استفاده می‌شد و طلا نقش محدودی داشت. از آنجا که حساب‌ها اغلب به شکار واحدهای پولی غیرواقعی - «شبه پول» - نگه داشته می‌شدند، این نظام حتی گیج‌کننده‌تر هم می‌شد. دوم آنکه ایران به خاطر عرضه ناچیز فلز، عدم توازن تجاری گسترده که نیازمند سرمایه‌گذاری برای حمل سکه مورد نیاز بود و نابه‌سامانی امور مالی دولتی، شاهد کمبود شدید پول بود. معاملات بین مردم در مناطق روستایی اغلب به شکل پایاپای بود. سوم اینکه ایران برای به اسم اقتصاد ملی نداشت. حرکت پول از جایی به جای دیگر ارزان و آسان نبود. گاهی نظام پولی رایج، از یک شهر به شهر دیگر تفاوتی قابل‌توجه داشت.

تاکنون اهمیت این موضوع در یک مطالعه جامع درباره نظام پولی ایران در دوره پیشامدرن و اوایل دوره مدرن به روشنی مورد بررسی قرار نگرفته است. دولت‌ها و امپراتوری‌های همسایه از این جهت وضع بهتری داشته‌اند. در مورد امپراتوری‌های عثمانی و مغولان هند، بدون اینکه بخواهیم از چین یاد کنیم، در گذشته نزدیک مطالعات مهمی عرضه شده‌است. تاکنون هیچ تک‌نگاری قابل مقایسه‌ای برای علاقه‌مندان به تاریخ پولی ایران در اوایل دوره مدرن وجود نداشته است. کتاب سکه‌ها، نشان‌ها و مهرهای شاهان ایران (۱۹۴۱ / ۱۳۶۰ - ۱۵۰۰ / ۹۰۵) اثر اچ. ال. رابینو (چاپ ۱۹۴۵) گرچه آگاهی‌بخش

است، اما بیشتر یک فهرست‌واره است تا یک مطالعه تحلیلی در باره این موضوع. جز آن، تنها چند مقاله که بیشتر آنها توسط نویسندگان کتاب حاضر نوشته شده‌اند، جنبه‌های مختلف موضوع را در دوره‌های صفویه و قاجاریه مورد توجه قرار داده‌اند. اثر حاضر به عنوان نخستین کوشش عمده برای پر کردن این خلاء طراحی شده است. ما این مطالعه را با درک این موضوع ارائه می‌کنیم که از بسیاری جهات جنبه‌های مختلف تاریخ پولی پیشامدرن ایران همچنان به صورت ابتدایی مطالعه می‌شود یا به صورت ناقص بررسی شده است.

این کتاب تاریخ پولی ایران را عمدتاً به‌صورت سرگذشت مسائل و پرسش‌های اقتصادی در پیوند با دولت و سیاست‌های آن ارائه می‌کند. بنابراین براساس ترتیب زمانی است. در سرتاسر موم این پیشگفتار [مقدمه] مروری بر نظام پولی دوره پیشامدرن ایران و ویژگی‌ها و مشخصه‌های ماندگار آن ارائه می‌شود. بدنه اصلی این مطالعه شامل فصل‌های ۱ تا ۷ به سه بخش تقسیم می‌شود. بخش نخست دوره صفویه را دربر می‌گیرد؛ بخش دوم به قرن هجدهم / دوازدهم - سلطنت نادرشاه و زندیه - می‌پردازد؛ و بخش سوم دوره قاجاریه، ۱۹۲۵-۱۷۷۹ / ۱۲۴۲-۱۲۹۳ را مورد توجه قرار می‌دهد.

همان‌طور که [عناوین] زیربخش‌ها در فهرست محتوا نشان می‌دهند، هر فصل با پرداختن به استفاده از پول در دسترس و چگونگی گردش آن، نظام شبه سه‌فلزی شامل سکه‌های طلا، نقره و مس، و شرایط متغیر ضرب سکه در کشور، شرایط پولی خاص یک دوره مشخص را مورد توجه قرار می‌دهد. همچنین در فصل نقش دولت در مدیریت پول از راه ضرب سکه و دستکاری در سکه، چه با کاهش و یا افزایش وزن و چه از راه کاهش اعتبار - پایین آوردن عیار فلز سکه‌ها - در جهت کسب سود را مورد توجه قرار می‌دهد.

با اینکه این کتاب درباره ایران است، اما قلمرو آن گسترده است. در سرتاسر کتاب ما به ایران نه به‌عنوان واحدی فرورفته در خود بلکه به‌عنوان بخشی از یک ساختار اقتصادی گسترده‌تر، منطقه‌ای، فرمانطقه‌ای و حتی جهانی می‌نگریم. سلطه پولی ممکن است از جانب دولت مرکزی مطلوب بوده باشد، اما همچون همیشه، میان واقعیت با آرمان فاصله وجود داشت. این موضوع به‌ویژه در مورد ایران درست است که کشوری بدون معادن طلا و نقره و دچار کمبود شدید پول نقد بود و تا کشف نفت در قرن بیستم برای تأمین فلز قیمتی خود به دنیای خارج وابستگی داشت. همچنین به خاطر عدم توازن تجاری شدید، قلمرو شاهنشاهی شاهد ناپدید شدن بسیاری از شمش‌های طلای خود در هندوستان از راه بنادر خلیج فارس بود. رافائل دومنژ روحانی فرانسوی قرن هفدهم / یازدهم که مدتی طولانی

ساکن اصفهان بود در جمع‌بندی این موضوع ایران را کاروانسرای می‌نامد که یک دروازه‌اش به روی غرب و دروازه دیگرش به سوی شرق گشوده بود. از اینجا است که مطالعه حاضر به اثر متقابل میان پول داخلی و جابه‌جایی بین‌المللی شمش [و پول] میان اروپا و هندوستان توجه دارد. بنابراین در مورد صفویه به این پرسش ملال‌آور (و اکنون تاحدودی کهنه) می‌پردازد که آیا دنیای مسلمان قرن شانزدهم / دهم شاهد یک «انقلاب قیمت» بود. مهم‌تر آنکه هر فصل توجه ویژه‌ای به کوشش‌های دولت برای جلوگیری یا دست‌کم محدود کردن جریان شمش به سوی هندوستان از راه اعمال ممنوعیت‌ها و وضع مالیات دارد.

www.ketab.ir